

ANALECTA ARCHAEOLOGICA RESSOVIENSIA

RZESZÓW 2013

VOLUME 8

Institute of Archaeology
Rzeszów University

FUNERARY ARCHAEOLOGY

FUNDACJA
RZESZOWSKIEGO OŚRODKA
ARCHAEOLOGICZNEGO

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

FUNERARY ARCHAEOLOGY

Archeologia funeralna

FUNDACJA RZESZOWSKIEGO OŚRODKA ARCHEOLOGICZNEGO
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY RZESZÓW UNIVERSITY

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

VOLUME 8

FUNERARY ARCHAEOLOGY

Archeologia funeralna

Rzeszów 2013

Editor

Sławomir Kadrow
slawekkadrow@gmail.com

Editorial Secretary

Magdalena Rzucek
magda@archeologia.rzeszow.pl

Volume editors

Sylwester Czopek
Katarzyna Trybała-Zawiślak

Editorial Council

Sylwester Czopek, Eduard Droberjar, Michał Parczewski,
Aleksandr Sytnyk, Alexandra Krenn-Leeb

Volume reviewers

Prof. Janusz Czebreszuk – Institute of Prehistory, Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland
Dr. Aleksandr Diachenko – Institute of Archaeology, Ukrainian National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine
Dr. Florin Gogaltan – Institute of Archaeology and History of Art, Romanian Academy of Sciences, Cluj-Napoca, Romania
Dr. Jaroslav Peška – Palacký University, Olomouc, Czech Republic
Prof. Jerzy Libera – Institute of Archaeology, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland
Prof. Przemysław Makarowicz – Institute of Prehistory, Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland
Prof. Dariusz Wojakowski – Faculty of Humanities, AGH University of Science and Technology, Cracow, Poland

English proofreading

Dave Cowley, Leszek Gardela

Photo on the cover

Artistic reconstruction of grave A505 from Trekroner-Grydehøj, Denmark.
Drawing by Mirosław Kuźma

Cover Design

Piotr Wisłocki (Mitel)

ISSN 2084-4409

Typesetting and Printing

Mitel

FUNDACJA

Abstracts of articles from *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* are published
in the Central European Journal of Social Sciences and Humanities

Editor's Address

Institute of Archaeology Rzeszów University
Hoffmanowej 8 Street, 35-016 Rzeszów, Poland
e-mail: iarch@univ.rzeszow.pl
Home page: www.archeologia.rzeszow.pl

Contents / Spis treści

Editor's note / Od Redakcji	9/10
--	------

Articles / Artykuły

Aleksander Bobko

Philosophical reflections on death	13
Filozoficzne rozważania o śmierci	20

Anita Szczepanek, Paweł Jarosz

The biritual cemetery of the Bronze Age from Opatów site 1, Kłobuck distr., Śląskie voiv. – the study of the funeral customs	25
Birytualne cmentarzysko z epoki brązu w Opatowie stan. 1, pow. kłobucki, woj. śląskie – studium obrządku pogrzebowego	44

Seweryn Rzepecki

“Invisible tombs”. From the research on funerary rituals of communities with funnel beakers	49
„Niewidzialne grobowce”. Z badań nad obrzędowością funeralną społeczności z pucharami lejkowatymi	63

Jacek Górski

The oldest graves of the Trzciniec culture	69
Najstarszy horyzont grobów kultury trzcinieckiej	94

Vladimír Mitáš, Václav Furmánek

Grave Arrangements and Constructions of the Western Enclave of the South-eastern Urnfield Cultures from the Perspective of the Burial Ground at Radzovce (Slovakia)	107
Typy pochówków i konstrukcji grobowych z zachodniej enklawy południowo-wschodniego kręgu kultur pól popielnicowych na przykładzie cmentarzyska w Radzovcach (Słowacja)	131

Jan Dąbrowski

Beiträge zur Forschungen Lausitzer Brauchtums	143
Przyczynki do badania obrzędowości kultury łużyckiej	163

Marek Půlpán, Agnieszka Reszczyńska

- Chamber graves of the Bylany culture (Ha C – Ha D1) in north-western Bohemia 173
- Problematyka grobów komorowych kultury bylańskiej (Ha C – Ha D1) w północno-zachodnich Czechach 211

Andrzej Mierzwiński

- The communicative aspect of burial mound symbolism. A commentary to Homer's accounts 237
- Komunikacyjny aspekt symboliki kurhanu. Komentarz do przekazów Homera 260

Leszek Gardela

- 'Warrior-women' in Viking Age Scandinavia? A preliminary archaeological study 273
- Wojownicze kobiety w wikingów Skandynawii? Wstępne studium archeologiczne 315

Dariusz Błaszczak

- Changing archaeological paradigms and the interpretation of cemeteries 341
- Badanie i interpretacja cmentarzyisk w ujęciu różnych paradygmatów archeologicznych 353

Reviews / Recenzje**Tadeusz Malinowski**

- Einige Bemerkungen zu musikarchäologischen Fragen. (Rez.) Anna Gruszczyńska-Ziółkowska, Perspektywy polskich badań archeomuzykologicznych. *Polski Rocznik Muzykologiczny* 10: 2012, 23–43 363
- O niektórych problemach archeomuzykologicznych (rec.) Anna Gruszczyńska-Ziółkowska, Perspektywy polskich badań archeomuzykologicznych. *Polski Rocznik Muzykologiczny* 10:2012, 23–43 377

Aleksandr Diachenko

- (review) A. Korvin-Piotrovskiy, F. Menotti (eds.), *Tripolye Culture in Ukraine: the Giant-Settlement of Talianki*. Kiev 2008: Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 255 pages 385

Chronicle / Kronika**Halyna Panakhid**

XXIX International Archaeological Conference in Rzeszów “Archaeological research in south-eastern Poland, Ukraine and northern Slovakia” (23–24 April, Rzeszów, Poland)	395
XXIX Rzeszowska Międzynarodowa Konferencja „Badania archeologiczne na terenie południowo-wschodniej Polski, zachodniej Ukrainy i północnej Słowacji” (23–24 kwietnia 2013 roku, Rzeszów, Rzeczpospolita Polska)	404

Editor's note

The eighth volume of our journal contains works which are predominantly focused on funerary archaeology. Our intention was to provide readers with articles presenting different interpretative perspectives on mortuary practices and the contents of past burials. The choice of this theme is not accidental. Excavations of cemeteries and graves, as well as matters associated with burial rites, were an important part of archaeology from its very foundation as a scientific discipline. At the same time, for some periods and cultures, these sources were basic cognitive material which clearly indicates their importance. This applies largely to the Bronze Age and Early Iron Age, the periods to which most attention is devoted in this volume. The development of archaeology, and especially the growing need for interdisciplinary perspectives, led to major changes in our current understandings of the meaning and significance of funerary sources. Although we have not yet moved beyond the stage defined by the French thanatological school as 'multidisciplinary compilation of all knowledge on death' (L.-V. Thomas, *Tworzenie tanatologii*, [in:] *Wymiary śmierci*, ed. S. Rosiek, Gdańsk 2010), we believe that this is only a transitional phase. In our view the current phase represents an essential step for the future development of funerary archaeology and for acknowledging it as a serious academic sub-discipline. The present volume seeks to establish the goals and methods of this emerging discipline and it is the second work dedicated to this subject (after S. Czopek (ed.), *Hic mortui vivunt. Z badań nad archeologią funeralną*, Rzeszów 2012). Some articles included herewith are the result of 'Rzeszów Funerary Seminars'. Together, these represent another initiative implemented in the Rzeszów region intended to instigate a broad debate on various aspects of funerary archaeology.

Od Redakcji

Kolejny, ósmy już, tom naszego czasopisma zawiera prace, dla których podstawowym słowem kluczowym jest archeologia funeralna. Zamierzeniem redakcji było przedstawienie Czytelnikom artykułów podejmujących różne aspekty interpretacyjne archeologicznych źródeł grobowych (funeralnych). Wybór tej tematyki nie jest przypadkowy. Badania cmentarzysk i grobów oraz związane z nimi zagadnienia obrządku pogrzebowego były od początku wyodrębnienia archeologii jako dyscypliny naukowej ważną jej częścią. Dla niektórych okresów i kultur źródła te były zarazem podstawowym materiałem poznawczym, co jednoznacznie podkreśla ich rangę. Dotyczy to w dużej mierze epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, której poświęcamy tu najwięcej uwagi. Rozwój archeologii, a przede wszystkim coraz silniejsza potrzeba interdyscyplinarnej perspektywy interpretacyjnej, spowodowały, że w ostatnim czasie wyraźnie zmienia się narracja dotycząca znaczenia i możliwości poznawczych źródeł funeralnych. Wprawdzie nie wyszliśmy jeszcze poza ten etap, który francuska szkoła tanatologiczna określa „multidyscyplinarnym zestawieniem całej wiedzy o śmierci” (L.-V. Thomas, *Tworzenie tanatologii*, [w:] *Wymiary śmierci*, red. S. Rosiek, Gdańsk 2010), ale jest to stadium przejściowe. Wierzymy, że jest ono warunkiem koniecznym do wyodrębnienia archeologii funeralnej jako subdyscypliny naukowej. Poszukiwaniu właściwych jej celów i metod ma właśnie służyć prezentowany tom, będący drugim wydawnictwem podejmującym tę tematykę (po książce S. Czopek (red.), *Hic mortui vivunt. Z badań nad archeologią funeralną*, Rzeszów 2012). Część z zamieszczonych w nim artykułów stanowi pokłosie cyklicznych spotkań pod nazwą „Rzeszowskie Seminaria Funeralne”. Jest to kolejna inicjatywa, realizowana w środowisku rzeszowskim, mająca na celu podjęcie szerokiej dyskusji nad problematyką archeologii funeralnej.

ARTICLES / ARTYKUŁY

Dariusz Błaszczyk*

Changing archaeological paradigms and the interpretation of cemeteries

ABSTRACT

D. Błaszczyk 2013, Changing archaeological paradigms and the interpretation of cemeteries. *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* 8, 341–360

This article reviews and discusses different schools of archaeological thought and their approaches to the study of burials and cemeteries. The paper begins with discussion of traditional archaeology with its emphasis on investigating ethnic issues and looking for markers of ethnic affiliation and indicators of the wealth/social status of the deceased. Then, the contribution to the study of cemeteries made by processual archaeology with its interest in generalizations and relationships between material remains of mortuary practices and their social correlates is examined. Finally, the impact of post-processual archaeology with its focus on studying the symbolic meaning of mortuary evidence and the attention paid to the role played in funerary rituals by ideology is presented. It is stressed that the way archaeologists study cemeteries and the type of research questions they ask directly depends on the school of archaeological thought to which they belong. It is also proposed that all three of the main theoretical paradigms in contemporary archaeology are not necessarily contradictory but can be complimentary in revealing various aspects of mortuary evidence and possibilities of its interpretation.

Keywords: burial archaeology, archaeological theory

Received: 23.07.2013; Revised: 14.08.2013; Accepted: 6.12.2013

Introduction

Since the very beginning of the development of archaeology as a scientific discipline burials and cemeteries have been a central interest for archaeologists. It was recognized very quickly that the remains of past funerary rituals and practices have considerable potential to yield information about past societies and cultures (cf. Gediga 1963; Lewartowski 2001; Parker Pearson 1999; Steuer 1982). In addition, often funerary remains have formed the major part of the archaeological record and many archaeological cultures have been defined, mostly or solely, on finds from burials and cemeteries.

At the same time, when reading archaeological texts on burials and cemeteries and their social interpretation, it is clear that the use of information from mortuary remains about past societies and cul-

* Institute of Archaeology, University of Warsaw, Krakowskie Przedmieście st. 26/28, 00-927 Warsaw, Poland.

tures to a large extent depends on the way archaeologists think. To put it another way, the attitudes and ways of studying burials and cemeteries are determined by the theoretical and methodological assumptions and frameworks which archaeologists currently accept and work within (Drewett 2011, 8–12).

This article reviews and discusses different schools of archaeological thought and their approaches to the study of burials and cemeteries as well as the social analysis and interpretation of mortuary remains (see Marciniak 2012, 29–83).

Traditional archaeology (evolutionary and culture-historical approaches)

The study of cemeteries in traditional archaeology has focused primarily on the interpretation of ethnic issues. Research procedures have aimed to determine from mortuary remains influences and cultural contacts, as well as identifying material markers for the ethnic affiliation of the dead. Here, various elements of funerary customs have been considered, such as the form of graves, grave constructions and especially grave goods that might be of extraneous origin. This attitude has been underlined by the assumption that a person buried with exotic items is themselves also of foreign origin, belonging to the foreign ethnic group represented by the accompanying grave goods. Consequently, archaeologists working within a culture-historical approach have tended to emphasise the correlation between finds clustered in archaeological cultures and ethnic and linguistic groups. Traditional archaeologists have also tried to identify contacts between peoples through artefacts of supposedly foreign origins, amongst others, which according to them reflect population movements (migrations) or the spread of ideas (diffusion). This simplistic reasoning can be regarded as a simple empiricism and naive realism (in-depth discussion of the limitations of undertaking ethnic interpretations in archaeology can be found, for instance, in Ciesielska 2005; Jones 1998; Mamzer 1999; Urbańczyk 2000).

On the one hand, the emphasis on ethnic attribution of funerary finds in the social interpretation of cemeteries within traditional archaeology is related to specific interests and research aims and objectives of this particular archaeological school of thought. On the other hand, it has been connected with the involvement of archaeologists

in power relations and supporting state institutions, and especially with the engagement of many archaeologists in building an ideology of a nation state (e.g. the issue of ethnogenesis, the beginnings of the state and the nation, providing land rights, etc.), (Kohl *et al.* 2007; see also Kohl 1998; Lindstrom 1998). This has been due to both the personal beliefs of individual researchers, as well as the fact that most archaeologists worked and continue to work in institutions or in posts funded by the state or its agencies. The Millennium Project, organized and sponsored by the state from 1949 to 1966, is a good example, as a project that aimed to research early medieval archaeological sites associated with the beginnings of the Polish state (Abramowicz 1991, 155–157; Gąssowski 1970, 256–260, 264–266).

As mentioned above, ethnic interpretations in archaeology have usually been deeply involved in politics and have often been connected with supporting claims to territory (land claims) which associates with instrumental role played by archaeology. For example, in the past, German archaeologists aimed to prove the Germanness of the lands in the Oder basin (Silesia and Western Pomerania) which would give them the right to own them. In turn, Polish researchers were trying to prove the eternal Slavic (meant as Polish) character of the same lands, which would give them the right to settle the territory (see Rączkowski 1996). Thus, German archaeologists neglected studies of early medieval Slavic cemeteries, but were involved in searching for real or supposed stylistic influences and artefacts of Viking origin (meant as German). In contrast, Polish archaeologists were concentrating on studying early medieval cemeteries, settlements and places of worship, neglecting late medieval layers which could be associated with non-Slavic and non-Polish peoples or with a Slavic population that had adopted the German language and culture (see e.g. Wachowski 1975, 10–15, 42). Moreover, they denied any influence and presence of Normans in the basin of the Oder River (e.g. in Wolin, see Wojtasik 1968). All this was done, of course, in declared accordance with the principles of positivist assumptions that science is ideologically neutral and objective, and a researcher is an independent seeker of truth. As Maria Kostrzewska-Orlewicz, the daughter of the founding father of Polish archaeology Józef Kostrzewski, recalled: *The struggle for proving Slavic character of western lands was Daddy's passion to which he devoted his entire life* (Prinke 2009, 27).

Traditional archaeologists, drawing on archaeological materials from cemeteries and generating ethnic interpretations, have also attempted to reconstruct burial customs and, mainly related to eschatology, religious beliefs. As Zdzisław Rajewski, author of a pre-war monograph of early medieval cemeteries in Greater Poland, stated: *Our cemeteries, at least partly, let us know the funeral rites of past populations in the Greater Poland region and their beliefs connected with life after death* (Rajewski 1937–1939, 76). Within this approach, attempts have also been made to identify representations of social groups or classes. These have focused primarily on determining differences in wealth (affluence) which have been assumed to correspond with social differences. Therefore, the aim has been to define indicators of wealth taking into account type, quantity and quality of items placed together with the dead in the grave, and the form of burial structures (e.g. their nature, splendour; see e.g. Dulinicz, Łoźny 1988; Kordala 2006). In the case of Polish traditional archaeology the growth of research interests in social issues was a result of Marxist inspirations (e.g. Godłowski 1957, 1960; Leciejewicz 1954). But in effect, it was only a superficial inspiration from some Marxist ideas and methods remained traditional apart from initiating the use of statistical methods (Ciesielska 2002, 31; Minta-Tworzowska 2000).

Processual archaeology (processual and system approach)

A new approach to archaeology, and therefore a new attitude to the study of cemeteries, evolved in the 1960s in the USA and Britain and to a lesser or greater extent also in other countries, but only scarcely in Poland (Johnson 2010, 23–34; Kmiecinski 1997). Archaeologists carrying out research within this new theoretical framework, initially referred to as the New Archaeology and then as processual archaeology, identified the reconstruction of ancient societies (its organization and structure) on the basis of preserved material remains derived from burials and cemeteries as the main objective of their research. Their approach has been characterized by an optimistic attitude, which resulted from seeing culture as a system, among other factors. They believed that it was possible to establish a law-like relationship between the material forms and cultural behaviours of people based on ethno-archaeological and contemporary studies which

could then be transferred to the study of material remains of past communities including cemeteries. In other words, processual archaeologists have been convinced of the existence of certain general laws ruling a society, which result in the formation of clearly defined archaeological residues (so-called middle range theory), (Lewartowski 2001; Parker Pearson 1999, 72). Thus, an important research goal for processual archaeologists has been the search for material indicators of different types of behaviours of human societies. The assumption that culture is a system, a certain whole composed of different elements (subsystems) which are interrelated and influence each other, has supported a belief that it can be adequately reconstructed. Even if some components of the system have not survived or are impossible to observe through archaeological methods, they can still be reconstructed using the knowledge of other elements of the same system, because they have left their traces in them. Moreover, in terms of processual archaeology, systems theory has provided a method to examine not only the material dimension of the system, but also its social (e.g. social organization) and mental dimensions (e.g. beliefs, ideas). This is because systems theory allows prediction of systematic links between the material world and the less visible aspects of life (Chapman *et al.* 1981; Hodder 1995, 52).

In the theoretical framework of processual archaeology an act of burial is treated as an action strictly determined by the structure and organization of a given society. This has produced the belief that on the basis of archaeological finds (e.g. burials) it is possible to adequately reconstruct a society (for example, social hierarchy; cf. attempts to reconstruct the social hierarchy of the Mississippian culture in North America based on burials from Moundville by Peebles and Kus 1977, see also Parker Pearson 1999, 88–94; Renfrew, Bahn 2002, 204–205). In his article *Mortuary practices – their study and their potentials* (1971) Lewis Binford, one of the leading proponents of processual archaeology, claimed that the treatment of the dead is closely associated with their position in life and also with the organization of the society to which the deceased belonged (the complexity of the society). Binford classified the complexity of societies according to subsistence production, identifying four types of social groups: hunter-gatherers; shifting agriculturalists; settled agriculturalists; and pastoralists. According to him the degree of variation in funerary rites within one society

is determined by the *social persona* of the deceased (a composite of the social identities maintained in life and recognized as appropriate for consideration at death) and the structure and size of the society. As elements of the social persona Binford recognized factors such as gender, age, social position, conditions of death (how death occurred, location of death, where the person died) and social affiliation (membership of clan, sodality; Parker Pearson 1999, 28). He also claimed that more complex societies (e.g. sedentary farmers) have more complex funerary practices and try to represent more information about the dead person through the burial rite.

Arthur Saxe (1970), another representative of the processual approach to cemeteries, in his study of the social dimensions of mortuary practices set himself the task of determining the relationship between social structure and variety of burial customs, particularly regarding the complexity of social structure and the degree of hierarchy in a society. To do this he proposed eight cross-cultural hypotheses (see discussion of hypotheses in Lewartowski 2001, 137; Parker Pearson 1999, 29–30), which he tested on ethnographic data from Africa, the Philippines and New Guinea, and then applied them to the study of archaeological materials. For instance, Saxe's hypothesis 8, which has continued to be used and discussed, stated that the existence of a formal, permanent and bounded disposal area for burial of the dead (i.e. a cemetery) can be one of the ritual or religious ways used by a corporate group to strengthen through descent from the ancestors their rights to use and/or control of crucial but restricted resources (e.g. land) and legitimize the transfer of these resources to their descendants.

In turn, Joseph Tainter (1977) explored the relationship of social status and differential treatment of the dead, and attempted to determine the archaeological criteria from which to identify the social position of the deceased. Instead of looking at the quality and quantity of grave goods, he proposed to take into consideration the labour investment in the construction of the burial in the form of complexity of body treatment, construction and placement of the interment facility (i.e. grave or tomb), the extent and duration of mortuary ritual, etc. This, which he termed *energy expenditure*, was supposed to reflect the social position of the deceased, in accordance with the rule that the higher the social status of the dead the more energy was expended on the funeral ritual. Tainter believed that energy expenditure is an ob-

jective measure of social status and much more accurately reflected the status of the deceased than funerary equipment.

An important contribution of processual archaeology to studies of burials and cemeteries has been investigating the relationships between material remains and their social correlates and attempting to define what kinds of social behaviours generate what types of archaeological residues (e.g. O'Shea 1984; 1997). One of the developments of processual archaeology termed as behavioural archaeology turned the attention of archaeologists to various natural and cultural formation processes leading to transformations of material remains and loss of information, which had previously only been the subject of little systematic reflection by archaeologists (an exception in this respect have been work of Eggers 1951). Behavioural archaeologists focused on the examination of how artefacts move from their "systemic context" (i.e. their use in actual human behaviour) into their "archaeological context" (the record of artefacts examined by archaeologists; Schiffer 1976, 1987).

In studying cemeteries processual archaeologists began using statistical methods on a large scale as well as results of ethnoarchaeological investigations, which have significantly influenced the practice of research and the character of knowledge (the use of statistical methods for social inferences from mortuary practices, see Tainter 1975). However, an obvious weakness of the processual approach is not taking into consideration the symbolic meaning of material forms, including the funerary equipment. This very important aspect of social life has very often been ignored by processual archaeologists, resulting in many cases in inadequate research. It can be said that processual archaeology is in many ways a continuation of traditional archaeology, being its newer, modernized version. A fundamental paradigm shift in the study of cemeteries also took place in the 1980s and 1990s with the advent of the so-called post-processual archaeologies (structural, contextual, interpretative, feminist, neo-Marxist, etc.; see Hodder 1995; Marciniak 2012; Minta-Tworzowska 1994, 1998).

Post-processual archaeology (interpretative, contextual and symbolic approaches)

For post-processual archaeologists analysis of cemeteries aimed at understanding the symbolic meanings of burials. Within this para-

digm it is assumed that burial is a deeply significant act imbued with symbolic meaning. So, it has been stated that burials have an ideological and symbolic nature and one of their functions is to communicate meaning (Hodder 1995; Lucy 1998; Pader 1982).

Research processes within post-processual approach have been oriented towards undertaking interpretation of archaeological materials, and therefore this theoretical framework has been often termed as interpretative archaeology. Archaeologists working within a post-processual school have tried to interpret symbolic meanings of material remains by a thorough examination of their context. So, interpretation of cemeteries has taken into account such contextual factors as the location of the cemetery in the landscape, the relationship to other forms of settlement, spatial organization of the cemetery, as well as the shape and size of the grave pit, body position, the location of objects in the grave and the like. In this approach, it is believed that data from cemeteries can provide information about the creation and maintaining of social relations, and not just about ethnic issues, or population movements or cultural contacts between them. The information may relate to issues such as gender, social status, kinship, social organization, etc. In this regard, material culture have been perceived as symbolizing social relations, as well as creating, maintaining and communicating social identities and categories (e.g. Hodder 1984).

Post-processual archaeology has drawn attention to the fact that funeral rites can be skewed representations of society and that the patterns of material remains recorded in cemeteries may not directly reflect social structures and relations. Relations between people and things, as post-processualists have emphasized, are in fact conditioned by different ideas, beliefs and meanings (Hodder 1995,118). Thus, material culture may not reflect the social world but plays a role of masking and hiding true social reality (e.g. inequality and social differentiation), and contradictions and conflicts that exist within it. Material culture can also be used to neutralize inequalities in the social order and to legitimize the social hierarchy, domination by a group/individual or access to resources (e.g. graves as legitimizing the right for a territory).

Concluding remarks

Summing up this short and simplified overview of the various archaeological approaches to cemeteries, it should be noted that the theoretical framework and methodology adopted by an archaeologist, producing a certain way of thinking, has important implications for how research and interpretation of material remains of burial customs is carried out. In other words, what an archaeologist does and what type of research question they ask is determined by the theoretical paradigm in which they work and directly depends on their theoretical awareness (Drewett 2011, 8–12).

Despite many theoretical upheavals in archaeology, during the last few decades a culture-historical approach has remained the dominant theoretical framework. Traditional archaeologists, following traditional historians, have perceived data as a mirror reflecting a past reality (a so-called mirror concept of an archaeological source). Consequently, data derived from burials and cemeteries have usually been treated as direct or slightly skewed representations of past communities. Traditional archaeologists have concentrated mainly on gathering, describing and dating finds, which have then been segregated into taxonomic classification units in the form of types and archaeological cultures. Archaeologists working within this approach interpreting mortuary evidence have usually tended to define the ethnic affiliation, wealth and status differentiation of a human group using a given cemetery.

In turn, processual archaeologists have brought to the study of the past an optimistic idea, assuming that on the basis of archaeological findings it is possible to reconstruct society as a system. Therefore, as the main objective of investigating cemeteries they have perceived studying social structure and organization, and in particular referencing burial customs to the complexity of the society from a cross-cultural perspective (e.g. “egalitarian” versus hierarchical societies). To achieve these goals processual archaeologists have applied statistical methods to help reveal general patterns in archaeological data, as well as ethnoarchaeological observations, and have tried to use more accurate language. They have also advocated using so-called middle-range theory to help make generalizations and social inferences from mortuary remains by linking theories (interpretations) with facts (data) (Lewartowski 2001, 137).

Post-processual archaeologists have insisted on the assumption that material culture has not only a utilitarian function, but is also meaningfully constituted and carries cultural meanings (messages). It is sometimes possible to reveal this meaning by reference to archaeological context, ethnological and ethnoarchaeological analogies and textual evidence. Because of this, they have focused primarily on the study of symbolic meanings of mortuary practices. They have also paid attention to the role of ideology, and thus the fact that the material forms often are neither simple nor direct reflections of human behaviour or social structures and relations. This observation has had far-reaching consequences for making social inferences from mortuary practices.

In effect, as I believe, the differing approaches presented above do not necessarily have to be contradictory or in competition. They can be co-existing and complimentary, emphasizing different aspects of the research possibilities of past communities based on materials from cemeteries. In this respect it is important that researchers have an adequate methodological awareness and theoretical knowledge to more fully understand the context and framework of their research.

References

- Binford L. 1971. Mortuary practices: their study and their potential. In J. Brown (ed.), *Approaches to the social dimensions of mortuary practices*. Washington DC: Memoirs of the Society for American Archaeology 25, 6–29.
- Chapman R., Kinnes I. and Randsborg K. (eds.) 1981. *The Archaeology of Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ciesielska A. 2002. *Elementy teorii społecznej w archeologii. Koncepcje grup, instytucji i struktur społecznych*. Poznań: Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Kaliszu.
- Ciesielska A. 2005. Pomiędzy etnicznością a regionalizmem: uwagi metodologiczne na marginesie dyskusji o etnogenezie Słowian. *Przegląd Archeologiczny* 53, 143–153.
- Drewett P. 2011. *Field Archaeology: An Introduction*. London and New York: Routledge.
- Dulinicz M. and Łoźny L. 1988. Synkretyczny model wczesnośredniowiecznego obrządku pogrzebowego na ziemiach polskich, na przykładzie cmentarzy-ska w Końskich, woj. radomskie. In Z. Kobyliński, B. Lichy and P. Urbańczyk (eds.) *Mysł przez pryzmat rzeczy (= Scripta Archaeologica 3)*. Warszawa: Ośrodek Dokumentacji Zabytków, 119–130.
- Eggers H. J. 1951. *Der römische Import im freien Germanien*. Hamburg: Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte.

- Gediga B. 1963. Cmentarzyska kultury łużyckiej w badaniach stosunków społecznych. *Archeologia Polski* 8, 7–43.
- Godłowski K. 1957. Niektóre zagadnienia stosunków społecznych okresu późnolateńskiego i rzymskiego w świetle analizy cmentarzysk. *Sprawozdania Archeologiczne* 3, 300–310.
- Godłowski K. 1960. *Studia nad stosunkami w okresie późnolateńskim i rzymskim w dorzeczu Odry i Wisły*. Warszawa: Ossolineum.
- Hodder I. 1995. *Czytanie przeszłości. Współczesne podejścia do interpretacji w archeologii*. Poznań: Wydawnictwo Obserwator.
- Johnson M. 2010. *Archaeological Theory. An Introduction*. Oxford and Malden: Wiley-Blackwell.
- Jones S. 1998. *The Archaeology of Ethnicity. Constructing Identities in the Past and Present*. London and New York: Routledge.
- Kara M. 1991. Z badań nad wczesnośredniowiecznymi grobami z uzbrojeniem z terenu Wielkopolski. In L. Leciejewicz (ed.), *Od plemienia do państwa. Śląsk na tle wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny Zachodniej*. Wrocław: Volumen, 99–119.
- Leciejewicz L. 1954. Cmentarzysko w Birce. Próba interpretacji społecznej. *Archeologia Polski* 6, 141–159.
- Lewartowski K. 2001. Archeologia śmierci – stan i potencjał. *Światowit. Nowa seria* 3 (44), 133–143.
- Lucy S. 1998. *The Early Anglo-Saxon Cemeteries of East Yorkshire. An Analysis and Reinterpretation* (= *British Archaeological Reports. British Series* 272). Oxford: Archaeopress.
- Mamzer H. 1999. Problem etniczny w archeologii. *Slavia Antiqua* 40, 169–200.
- Marciniak A. 2012. Paradygmaty badawcze w archeologii. In S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot and A. Zalewska (eds.) *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 29–83.
- Minta-Tworzowska D. 1994. *Klasyfikacja w archeologii jako sposób wyrażania wyników badań, hipotez oraz teorii archeologicznych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Minta-Tworzowska D. 1998. Jerzego Topolskiego koncepcja źródła historycznego a ujęcia źródeł archeologicznych. In W. Wrzosek (ed.), *Świat historii*. Poznań: Instytut Historii UAM 329–340.
- Minta-Tworzowska D. 2000. Kwestia przełomu metodologicznego w prahistorii i archeologii polskiej. In M. Kobusiewicz and S. Kurnatowski (eds.), *Archeologia i prahistoria Polski w ostatnim półwieczu*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 527–535.
- O’Shea J. 1984. *Mortuary Variability: An Archaeological Investigation*. New York: Academic Press.
- O’Shea J. 1997. *Villagers of the Maros: A Portrait of an Early Bronze Age Society*. New York: Plenum.
- Pader E. J. 1982. *Symbolism, Social Relations and the Interpretation of Mortuary Remains* (= *British Archaeological Reports. International Series* 130). Oxford: Oxfordshire.

- Parker Pearson M. 1999. *Archaeology of Death and Burial*. Stroud: Sutton Publishing.
- Peebles C. S. and Kus S. M. 1977. Some archaeological correlates of ranked societies. *American Antiquity* 42(3), 421–448.
- Prinke A. 2009. O pewnym odkryciu archiwalnym: ostatnie lata życia prof. Józefa Kostrzewskiego w jego własnej relacji. *Przegląd Archeologiczny* 57, 23–37.
- Rajewski Z. 1937–1939. Wielkopolskie cmentarzyska rzędowe okresu wczesnodziejowego. *Przegląd Archeologiczny* 6, s. 28–85.
- Renfrew C. and Bahn P. 2002. *Archeologia. Teoria, metody, praktyka*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Saxe A. 1970. *Social dimensions of mortuary practices*. Unpublished PhD dissertation stored at University of Michigan (<http://www.clas.ufl.edu/users/davidson/Arch%20of%20Death/Week%2004/saxe%201970.pdf>).
- Service E. 1962. *Primitive Social Organization: An Evolutionary Perspective*. New York: Random House.
- Steuer H. 1982. *Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Eine Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Tainter J. R. 1975. Social inference and mortuary practices: an experiment in numerical classification. *World Archaeology* 7, 1–15.
- Tainter J. R. 1977. Mortuary practices and the study of prehistoric social systems. *Advances in Archaeological Method and Theory* 1, 105–141.
- Kmieciński J. 1997. *Rekonstrukcja minionych kultur*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kordala T. 2006. *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe na północnym Mazowszu*. Łódź: Wydawnictwo Inicjał 3.
- Rączkowski W. 1996. „Drang nach Westen”?: *Polish Archaeology and National Identity*. In M. Díaz-Andreu and T. Champion (eds.), *Nationalism and Archaeology in Europe*. London: UCL Press, 189–217.
- Urbańczyk P. 2000. Archeologia etniczności – fikcja czy nadzieja? In A. Buko and P. Urbańczyk *Archeologia w teorii i w praktyce*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Wachowski K. 1975. *Cmentarzyska doby wczesnopiastowskiej na Śląsku*. Wrocław: Ossolineum.

Dariusz Błaszczyk

Badanie i interpretacja cmentarzysk w ujęciu różnych paradygmatów archeologicznych

Wstęp

Groby i cmentarzyska od samego początku rozwoju archeologii jako dyscypliny naukowej cieszyły się dużym zainteresowaniem archeologów. Szybko zauważono, że ślady dawnych rytuałów i praktyk grzebalnych posiadają znaczny potencjał informacyjny o społeczeństwach i kulturach, które je po sobie pozostawiły (zob. Gediga 1963; Lewartowski 2001; Parker Pearson 1999; Steuer 1982). Wystarczy wspomnieć choćby fakt, że wiele kultur archeologicznych zostało wyodrębnionych w większości lub wyłącznie na podstawie znalezisk pochodzących z cmentarzysk. Jednocześnie jednak zapoznając się z piśmiennictwem archeologicznym dotyczącym dawnych obrządków pogrzebowych, grobów i cmentarzysk łatwo można dostrzec, że wykorzystanie tkwiącego w nich potencjału informacyjnego, a szczególnie dokonywane na ich podstawie interpretacje w dużym stopniu zależą od sposobów myślenia archeologów, czyli od przyjętych założeń teoretycznych i metodologicznych (Drewett 2011, 8–12). Celem niniejszego artykułu jest zatem dokonanie przeglądu i omówienia różnych podejść do badania cmentarzysk i ich społecznej interpretacji związanych z obecnymi w archeologii szkołami myślenia, tzw. paradygmatami badawczymi (zob. Marciniak 2012, 29–83).

Archeologia tradycyjna (podejście ewolucjonistyczne i kulturowo-historyczne)

Archeologia tradycyjna w badaniach nad cmentarzyskami koncentruje się przede wszystkim na interpretacji kwestii etnicznych. W postępowaniu badawczym zmierza się do określenia wpływów i kontaktów kulturowych oraz wyodrębnienia materialnych wyznaczników przynależności etnicznej pochowanych osób. W tym względzie pod uwagę bierze się przede wszystkim cechy obrządku pogrzebowego w tym formę grobów oraz występowanie określonych przedmiotów uznanych za będące obcego pochodzenia. Przy czym zakłada się, że osoba pochowana z przedmiotami obcego pochodzenia sama jest również obcego pochodzenia, jest reprezentantem obcego etnosu reprezentowanego poprzez przedmioty, które jej towarzyszą. W związku z tym w postępowaniu badawczym dąży się głównie do ustalenia korelacji pomiędzy znaleziskami archeologicznymi grupowanymi w kultury archeologiczne, a grupami etnicznymi i językowymi. Stara się również śledzić kontakty pomiędzy ludami między innymi poprzez tzw. importy oraz prze-

mieszczenia poszczególnych populacji (migracja) lub rozprzestrzenienie się idei (dyfuzja). Jest to bardzo uproszczone rozumowanie, które można określić jako naiwny empiryzm i prosty realizm (omówienie problemów związanych z interpretacją etniczną w archeologii zob. Ciesielska 2005; Jones 1998; Mamzer 1999; Urbańczyk 2000).

Fakt, że w przypadku społecznej interpretacji cmentarzysk priorytetem dla archeologii tradycyjnej są kwestie etniczne z jednej strony jest związany ze specyfiką zainteresowań, z celami i postulatami badawczymi tej szkoły myślenia, z drugiej wiąże się z uwikłaniem archeologów w związki z władzą i z instytucjami państwowymi, a szczególnie zaangażowaniem wielu archeologów w budowanie ideologii państwa narodowego (np. zagadnienie etnogenezy, początków państwa i narodu, udowadnianie praw do ziemi, itp.). Wynika to zarówno z osobistych przekonań poszczególnych badaczy, jak i z tego, że większość archeologów pracowała i nadal pracuje w instytucjach lub na etatach finansowanych przez państwo lub jego agendy. Przykład takich działań może stanowić organizowana i sponsorowana przez państwo w latach 1949–1966 akcja milenijna mająca na celu planowe badanie stanowisk archeologicznych związanych z początkami państwa polskiego.

Jak wspominałem interpretacje etniczne w archeologii są z reguły silnie uwikłane w politykę i często wiążą się udowadnianiem praw do danego terytorium (ang. *land claims*), co wiąże się z instrumentalną rolą archeologii. Dla przykładu w przeszłości archeolodzy niemieccy stawiali sobie za cel udowodnienie odwiecznej germańskości, czyli niemieckości ziem położonych w dorzeczu Odry – Śląska i Pomorza Zachodniego (co miało dawać im prawo do władania tym terytorium). Z kolei badacze polscy starali się dowieść odwiecznej słowiańskości, czyli polskości tych samych ziem (co miało z kolei im dawać prawo do zasiedlenia tego terytorium), (zob. Rączkowski 1996). W związku z czym ci pierwsi zaniedbywali badanie wczesnośredniowiecznych cmentarzysk Słowian, oddawali się natomiast poszukiwaniu, prawdziwych lub domniemanych, wpływów stylistycznych i zabytków pochodzenia wikińskiego (normańskiego). Ci drudzy na odwrót koncentrowali się na badaniach wczesnośredniowiecznych cmentarzysk, osad i miejsc kultu, zaniedbywali natomiast warstwy późnośredniowieczne, związane już najczęściej z ludnością niesłowiańską i niepolską lub z ludnością słowiańską, która przyjęła kulturę i język niemiecki (zob. np. Wachowski 1975, 10–15, 42). Negowali przy tym wszelkie wpływy, czy obecność normańską na ziemiach nadodrzańskich (np. w Wolinie, zob. Wojtasik 1968). Wszystko to odbywało się rzecz jasna przy deklarowanych zgodnie z zasadami pozytywizmu założeniach, że nauka jest neutralna światopoglądowo i obiektywna, a naukowiec to niezależny poszukiwacz prawdy. Jak wspomina Maria Kostrzewska-Orlewicz córka Józefa Kostrzewskiego: *Walka o udokumentowanie słowiańskości ziem zachodnich to była Tatusia pasja i temu poświęcił całe życie* (Prinke 2009, 27).

Archeolodzy tradycyjni na podstawie materiałów archeologicznych pochodzących z cmentarzysk, oprócz interpretacji etnicznych, podejmują również próby odtworzenia obyczajów grzebalnych oraz rekonstrukcji wie-

rzeń, głównie związanych z eschatologią. Jak pisze Zdzisław Rajewski autor przedwojennej monografii cmentarzysk wielkopolskich: *Cmentarzyska nasze pozwalają nam częściowo poznać obrządek pogrzebowy dawnych Wielkopolan i wierzenia związane z życiem pośmiertnym* (Rajewski 1937–1939, 76). W ramach tego podejścia podejmowane są również niekiedy próby identyfikacji grup czy warstw społecznych. Koncentrują się one przede wszystkim na ustaleniu zróżnicowania majątkowego (zamożności), które w założeniach ma odpowiadać zróżnicowaniu społecznemu. W związku z tym dąży się do określenia wyznaczników zamożności biorąc najczęściej pod uwagę rodzaj, ilość i jakość przedmiotów składanych wraz ze zmarłymi do grobu oraz formę konstrukcji grobowych (np. ich charakter, okazałość), (zob. np. Dulinicz, Łożny 1988; Kordala 2006). W przypadku polskiej archeologii tradycyjnej do rozszerzenia pola badawczego w badaniach nad cmentarzyskami o kwestie społeczne doszło pod wpływem marksizmu (np. Godłowski 1957, 1969; Leciejewicz 1954), była to jednak tylko powierzchowna inspiracja pewnymi wątkami marksizmu metody bowiem pozostały tradycyjne nie licząc zapoczątkowania wykorzystania metod statystycznych (Ciesielska 2002, 31; Minta-Tworzowska 2000).

Archeologia procesualna (podejście procesualne i systemowe)

Nowe podejście do archeologii, a zatem również i do badania cmentarzysk wykształciło się w latach 60. w Stanach Zjednoczonych Ameryki i w Wielkiej Brytanii, aby następnie, w mniejszym lub większym stopniu, pojawić się także w innych krajach, w tym również w bardzo niewielkim stopniu w Polsce (Johnson 2010, 23–34; Kmiecinski 1997). Archeolodzy prowadzący badania w ramach tego nowego podejścia, które początkowo określano mianem Nowej Archeologii, a następnie archeologii procesualnej, jako główny cel swoich poczynań badawczych przyjmują odtworzenie społeczeństwa (jego organizacji i struktury) na podstawie zachowanych pozostałości materialnych najczęściej w postaci grobów i cmentarzysk. Cechuje ich przy tym optymizm badawczy, który wynika m.in. z założenia o systemowym charakterze kultury. Sądzą oni, że możliwe jest ustalenie stałych relacji między formami materialnymi a zachowaniami kulturowymi ludzi w oparciu o badania etnoarcheologiczne i aktualistyczne, które następnie można przenieść na badania pozostałości materialnych przeszłych społeczności w tym cmentarzysk. Innymi słowy archeolodzy procesualni są przekonani o istnieniu pewnych ogólnych, powszechnie występujących praw rządzących społeczeństwem, których działanie powoduje pozostawienie czytelnych śladów dających się wykryć archeologicznie (tzw. teoria średniego zasięgu, ang. *middle range theory*), (Lewartowski 2001). Stąd ważnym celem badawczym dla archeologów procesualnych jest poszukiwanie materialnych wskaźników różnego typu zachowań społeczności ludzkich. Założenie o tym, że kultura stanowi sys-

tem, pewną całość złożoną z różnych elementów (podsystemów) wzajemnie ze sobą powiązanych i wpływających na siebie pozwala im wierzyć, że może ona być adekwatnie zrekonstruowana. Nawet bowiem jeśli pewne elementy systemu nie przetrwały lub są niemożliwe do zaobserwowania metodami archeologicznymi to do ich rekonstrukcji można się posłużyć wiedzą o innych elementach tego samego systemu, gdyż pozostawiły one w nich swoje ślady. Co więcej, w ujęciu archeologii procesualnej, teoria systemów oferuje metodę, która pozwala badać nie tylko materialny wymiar systemu, ale także jego wymiar społeczny i wyobraźniowy (np. wierzenia, idee, organizacja społeczna), ponieważ na jej podstawie jest możliwe przewidywanie systematycznych powiązań pomiędzy światem materialnym, a mniej widocznymi aspektami życia (Chapman *et al.* 1981; Hodder 1995, 52).

W ramach archeologii procesualnej akt pochówku traktuje się jako czynność ściśle zdeterminowaną organizacją i strukturą społeczną. Stąd wynika przekonanie, że na podstawie znalezisk archeologicznych (pochówków) można w sposób adekwatny zrekonstruować społeczeństwo (np. istniejącą hierarchię społeczną, zob. próba odtworzenia hierarchii społecznej na podstawie pochówków w Moundville, Peebles, Kus 1977; Parker Pearson 1999, 88–94; Renfrew, Bahn 2002, 204–205). W artykule *Mortuary practices – their study and their potentials* (1971) Lewis Binford, jeden z czołowych przedstawicieli archeologii procesualnej, dokonuje konstatacji, że traktowanie zmarłego jest ściśle związane z jego pozycją za życia a zarazem z organizacją społeczeństwa, do którego zmarły należał (stopniem złożoności społeczeństwa). Przy czym Binford posługuje się klasyfikacją społeczeństw opartą na sposobie pozyskiwania pożywienia, wyróżniając cztery ich typy: łowcy-zbieracze, rolnicy przemieszczający się z miejsca na miejsce, osiadli rolnicy, pasterze. Według tego badacza zróżnicowanie widoczne w pochówkach jest zdeterminowane osobowością społeczną zmarłego (osobowość społeczna to spójne złożenie tożsamości i ról społecznych zachowywanych przez zmarłego za życia i wyrażanych w obrzędku pogrzebowym po jego śmierci) oraz strukturą i wielkością społeczeństwa.

Inny przedstawiciel procesualnego nurtu w badaniach cmentarzyk Arthur Saxe (1970) za cel swoich badań nad cmentarzyskami stawia sobie określenie relacji między strukturą społeczną, a zróżnicowaniem pochówków szczególnie w zakresie złożoności struktury społecznej i stopnia zhierarchizowania społeczeństwa. W tym celu proponuje osiem hipotez (omówienie hipotez zob. Lewartowski 2001, 137; Parker Pearson 1999, 29–30), które następnie testuje na danych etnograficznych z Afryki, Filipin i Nowej Gwinei po czym odnosi je do badania materiałów archeologicznych. Dla przykładu najczęściej dyskutowana hipoteza 8 mówi, że wyodrębniony i ogrodzony cmentarz reprezentując użytkującą go grupę, stanowi jeden ze środków rytualnych lub religijnych służących do umocnienia praw tej grupy do używania/kontrolowania najważniejszych zasobów i legitymizuje przekazywanie tych zasobów potomstwu.

Z kolei inny archeolog związany z nurtem procesualnym Joseph Tainter (1978) podejmuje próbę ustalenia archeologicznych kryteriów pozwalających

na określenie społecznej pozycji zmarłego. Jako kryterium proponuje przyjąć nie powszechnie do tej pory stosowane jakościowe i ilościowe zróżnicowanie wyposażenia grobowego, ale ilość energii wydatkowanej na pochowanie danej osoby (ang. *energy expenditure*). Ów wydatek miał odpowiadać pozycji zmarłego w społeczności zgodnie z zasadą im wyższa była pozycja zmarłego tym więcej energii wydatkowano na jego rytuał pogrzebowy. Zdaniem Taintera wydatek energii jest obiektywną miarą statusu i dużo trafniej oddaje status zmarłego niż wyposażenie grobowe.

Ważnym wkładem archeologii procesualnej do badań nad grobami i cmentarzyskami jest podjęcie próby określenia tego jakie zachowania społeczne generują jakiego typu pozostałości (np. O'Shea 1984, 1997) oraz zwrócenie uwagi na różnego rodzaju procesy formacyjne prowadzące do przekształcenia pozostałości materialnych i utraty informacji, co wcześniej tylko w niewielkim stopniu było przedmiotem systematycznej refleksji archeologów (wyjątkiem był tu Eggers 1951). Archeolodzy procesualni zaczęli wykorzystywać na szeroką skalę do badania cmentarzysk metody statystyczne oraz wiedzę czerpaną z badań etnoarcheologicznych, co w sposób znaczący wpłynęło na praktykę badawczą i jakość uzyskiwanej wiedzy (wykorzystanie metod statystycznych zob. Tainter 1975). Ewidentną słabością podejścia procesualnego jest natomiast nie uwzględnienie symbolicznego znaczenia form materialnych, w tym przede wszystkim wyposażenia grobowego. Ten bardzo ważny aspekt jest w badaniach archeologów procesualnych w dużej mierze pomijany, co wpływa w wielu wypadkach na ich nieadekwatności. Można powiedzieć, że archeologia procesualna jest w wielu aspektach kontynuacją archeologii tradycyjnej, stanowiąc jej nowszą, unowocześnioną wersję. Zasadnicza zmiana paradygmatu w badaniach nad cmentarzyskami dokonała się w latach 80. i 90. XX wieku wraz z pojawieniem się tzw. archeologii postprocesualnej (strukturalnej, kontekstualnej, interpretacyjnej, feministycznej, neomarksistowskiej; zob. Hodder 1995; Marciniak 2012; Minta-Tworzowska 1994, 1998).

Archeologia postprocesualna (podejście interpretacyjne i symboliczne)

Dla archeologów postprocesualnych celem postępowania badawczego w odniesieniu do cmentarzysk jest zrozumienie symbolicznych treści zawartych w pochówkach. W ramach tego podejścia zakłada się, że obrządek pogrzebowy jest złożoną wypowiedzią o dużym ładunku symbolicznym. W związku z tym przyjmuje się, że groby mają charakter symboliczny i intencjonalny, a jedną z ich funkcji jest komunikowanie znaczenia (Hodder 1995; Lucy 1998; Pader 1982).

Postępowanie w archeologii postprocesualnej jest nastawione na interpretację, dlatego ten nurt myślenia często określa się mianem archeologii interpretacyjnej lub interpretatywnej (ang. *interpretative archaeology*). W ra-

mach tego podejścia stara się dotrzeć do symbolicznych znaczeń, jakie niosą formy materialne rejestrowane przez archeologów na cmentarzyskach poprzez dokładne badanie kontekstu znalezisk (tzw. archeologia kontekstualna). Ważne są więc takie elementy, jak umiejscowienie cmentarzyska w terenie, relacja do innych form osadniczych, organizacja przestrzenna nekropolii, a także kształt i wielkość jamy grobowej, ułożenie szkieletu, usytuowanie przedmiotów w grobie, itd. W ramach tego podejścia uważa się, że materiały pochodzące z cmentarzysk mogą dostarczyć informacji na temat tworzenia i podtrzymywania relacji społecznych, a nie tylko o kwestiach etnicznych, czy o przemieszczeniach ludności lub kontaktach kulturowych. Informacje mogą dotyczyć takich kwestii jak płeć kulturowa, status społeczny, pokrewieństwo, organizacja społeczna itd. W tym ujęciu kultura materialna może służyć do symbolizowania relacji społecznych oraz konstytuowania i komunikowania tożsamości i kategorii społecznych.

W ramach podejścia postprocesualnego pod wpływem inspiracji neomarksistowskich zwrócono również uwagę na tylko częściowo uświadamiany sobie wcześniej fakt, że obrządek pogrzebowy wcale nie musi odzwierciedlać społeczeństwa, a identyfikowane na cmentarzyskach układy form materialnych mogą nie stanowić bezpośredniego odwzorowania stosunków, struktur i relacji społecznych. Relacje pomiędzy ludźmi a rzeczami, jak podkreślają postprocesualiści, są bowiem warunkowane przez różne idee, wierzenia i znaczenia (Hodder 1995, 118). Kultura materialna może zatem nie odzwierciedlać świata społecznego lecz pełnić funkcję maskowania i ukrywania prawdziwej rzeczywistości społecznej (np. nierówności i zróżnicowania społecznego) oraz istniejących w jej obrębie sprzeczności i konfliktów. Może być również wykorzystywana do neutralizowania nierówności występujących w porządku społecznym i do legitymizowania hierarchii społecznej, czyjejs dominacji czy dostępu do zasobów (np. groby jako legitymizowanie prawa do terytorium).

Podsumowanie

Podsumowując dokonany przez mnie skrócony i uproszczony przegląd różnych funkcjonujących w archeologii podejść do badania cmentarzysk należy stwierdzić, że wyznawane przez archeologa przekonania teoretyczne i metodologiczne, czyli funkcjonowanie w ramach pewnego sposobu myślenia, posiadają istotne implikacje dla sposobu interpretacji materialnych pozostałości obyczajów grzebalnych. To w jaki sposób dany archeolog prowadzi badania danego cmentarzyska oraz w jaki sposób interpretuje odkrywane znaleziska, czyli innymi słowy jakiego typu pytania badawcze zadaje, bezpośrednio zależy od przyjmowanego przez niego paradygmatu teoretycznego oraz posiadanej świadomości metodologicznej (Drewett 2011, 8–12).

W związku z funkcjonującą w archeologii tradycyjnej zwierciadlaną koncepcją źródła (źródło jako lustro odbijające przeszłą rzeczywistość) cmentarzyska postrzega się z reguły jako bezpośrednie lub lekko zakłócone odzwier-

ciędlenie dawnych społeczności. Zainteresowania badawcze archeologów tradycyjnych w odniesieniu do materiałów pozyskiwanych z cmentarzysk koncentrują się głównie na dokonaniu ich opisu i ustaleniu chronologii oraz wykorzystaniu ich jako wyznaczników taksonomicznych jednostek klasyfikacyjnych w postaci kultur archeologicznych. W ramach tego podejścia dąży się w dużej mierze do określenia na podstawie znalezisk grobowych przynależności etnicznej oraz uchwycenia zróżnicowania majątkowego grupy ludzkiej użytkującej dane cmentarzysko.

Z kolei archeolodzy procesualni wnoszą do archeologii optymistyczną ideę, zakładającą że na podstawie znalezisk archeologicznych można zrekonstruować społeczeństwo postrzegane jako system. W związku z tym głównym celem badawczym archeologii w odniesieniu do cmentarzysk ma być badanie organizacji i struktury społecznej, a w szczególności odniesienie stosowanego obrządku pogrzebowego do stopnia złożoności danego społeczeństwa (np. społeczeństwa „egalitarne” a społeczeństwa hierarchiczne). Temu celowi ma służyć wdrożenie metod statystycznych ułatwiających wykrycie odpowiednich prawidłowości, użycie bardziej ścisłego języka oraz zastosowanie tzw. teorii średniego zasięgu w celu wykrywania ogólnych prawidłowości i wiązania teorii (interpretacji) z faktami (Lewartowski 2001,137).

Archeolodzy postprocesualni wychodzą z założenia, że kultura materialna spełnia nie tylko określone funkcje użytkowe, ale jest również nośnikiem znaczeń kulturowych. W związku z czym skupiają się oni przede wszystkim na badaniu symbolicznych treści obrządku pogrzebowego. Zwracają również uwagę na rolę ideologii, a poprzez to na fakt, że formy materialne bardzo często nie stanowią ani prostego, ani bezpośredniego odzwierciedlenia ludzkich zachowań, czy relacji i struktur społecznych, co ma daleko idące konsekwencje dla interpretacji materiałów pochodzących z cmentarzysk.

W istocie jednak, jak sądzę, przedstawione podejścia nie muszą być dla siebie konkurencyjne lub sprzeczne ze sobą, ale mogą się wzajemnie uzupełniać kładąc nacisk na różne aspekty możliwości badań przeszłych społeczności na podstawie materiałów pochodzących z cmentarzysk. Ważne jest tylko w tym względzie posiadanie świadomości metodologicznej i wiedzy teoretycznej, niezbędnej w podejmowaniu każdego badań naukowych.

Najnowsze publikacje

Fundacji Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

Zamówienia można składać poprzez nasz sklep internetowy:
<http://books.archeologia.rzeszow.pl>

Roman Szlązak

Saloniki w okresie wczesnobizantyjskim (IV-VI wiek)

Publikacja ma na celu przedstawienie topografii Salonik w okresie wczesnobizantyjskim, który rozpoczął się wraz z budową cesarstwa bizantyjskiego, a kończył przed rozpoczęciem ikonoklazmu. Pomiędzy IV a VII w., Saloniki przeżyły okres prosperity, stając się drugim, po Konstantynopolu, miastem Bizancjum.

Praca otrzymała wyróżnienie specjalne w konkursie na „Najlepszą pracę magisterską w Polsce w roku 2011”, organizowanym przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Format A4, 199 stron, okładka twarda
ISBN 978-83-7667-133-8
Rzeszów 2012
Cena: 80,00 zł

**Maciej Karwowski, Bohdan Chmielewski,
Dominika Kulikowska, Andrzej Pelisiak aut.**

Białobrzegi, stanowisko 18. Osada z okresu rzymskiego

Drugi tom z serii Via Archaeologica Ressoiviensia, w którym prezentowane są wyniki badań wykopaliskowych, wyprzedzających inwestycję związaną z budową autostrady A4 na odcinku Rzeszów-Przeworsk.

Format A4, 174 strony, okładka miękka
ISBN 978-83-7667-145-1
Rzeszów 2013
Cena: 50,00 zł

Judyta Nawrot aut.

Kościół Centralny na terenie Czech i Moraw (IX–XIII w.)

Pierwsza publikacja w języku polskim obejmująca problematykę budowli centralnych z terenu Czech i Moraw. Autorka prezentuje dotychczasowe hipotezy mówiące o pochodzeniu rotund czeskich. Trzon pracy stanowi katalog obiektów wraz z informacją dotyczącą opisu budowli, tła historycznego, przeprowadzonych badań archeologicznych i architektonicznych, źródeł pisanych oraz datowania obiektów.

Format A4, 472 strony, okładka miękka
ISBN 978-83-7667-136-9
Rzeszów 2013
Cena: 60,00 zł

Sławomir Kadrow, Piotr Włodarczak red.

Environment and subsistence – forty years after Janusz Kruk's "Settlement studies..."

Tom zawiera 34 artykuły poświęcone badaniom nad pradziejowym osadnictwem, gospodarką i środowiskiem naturalnym, dla których inspiracją jest dzieło Janusza Kruka pt. „Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych”, wydane w Ossolineum w 1973 roku. Czterdzieści lat od ukazania się tej książki autorzy prezentowanego tomu z różnych krajów dyskutują jej wpływ na rozwój archeologii w Polsce i poza jej granicami.

Format A4, 143 strony, okładka twarda
ISBN: 978-83-936467-1-5
Rzeszów–Bonn 2013
Cena: 120,00 zł

Anita Szczepanek

Archeotanatologia pochówków zbiorowych od pradziejów po czasy współczesne

Książka przedstawia zagadnienia dotyczące eksploracji, analizy antropologicznej oraz rekonstrukcji zwyczajów pogrzebowych związanych ze składaniem zmarłych w grobach zbiorowych.

Format A4, 171 stron, okładka twarda
ISBN: 978-83-7667-151-2
Rzeszów 2013
Cena: 60,00 zł

Piotr N. Kotowicz red.

Acta Militaria Mediaevalia tom IX

Periodyk poświęcony militariom okresu średniowiecza.

Format A4, 257 stron, okładka miękka

ISSN: 1895-4103

Kraków–Rzeszów–Sanok

Cena: 50,00 zł

Jerzy Tomasz Bąbel

Cmentarzyska społeczności kultury mierzanowickiej na Wyżynie Sandomierskiej

Część 1: Obrządek pogrzebowy.

Część 2: Źródła

Dwutomowa publikacja przedstawia wyniki badań i analiz cmentarzyska w Mierzanowicach na Wyżynie Sandomiersko-Opatowskiej – jednego z najważniejszych w pradziejach ziem polskich i Europy Środkowej.

Praca ukazuje się blisko 80 lat po zakończeniu prac wykopaliskowych przez Kazimierza Salewicza na eponimicznym stanowisku kultury mierzanowickiej. Kluczowe dla zrozumienia początków epoki brązu w Europie Środkowej zabytki, pierwszej złotej epoki w dziejach naszego kontynentu, uległy niestety zniszczeniu w pożarze magazynów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie w 1991 roku. Niniejsza publikacja przywraca więc do życia środowisku naukowemu ważny i liczny zbiór źródeł do badań i analiz odległej przeszłości ziem polskich.

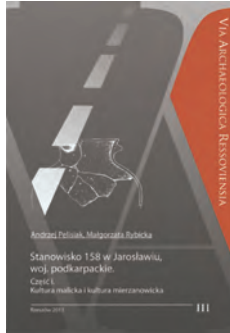

Format A4, 589 stron, okładka twarda

ISBN 978-83-7667-146-8

Rzeszów 2013

Cena: 0,00 zł – egzemplarz bezpłatny

Małgorzata Rybicka, Andrzej Pelisiak
Stanowisko 158 w Jarosławiu,
woj. podkarpackie

Część I.
Kultura malicka i kultura mierzanowicka

Trzeci tom z serii Via Archaeologica Ressoviensia.

Format A4, 135 stron, okładka miękka
ISBN 978-83-7667-149-9
Rzeszów 2013
Cena: 0,00 zł – egzemplarz bezpłatny

